

ŽIVOTNI STILOVI NASTAVNIKA¹

Dragana Petrović-Bjekić
Tehnički fakultet, Čačak

Opšti način života jedno je od najvažnijih svojstava nastavnika. Stil života nastavnika ispitivan je na 140 nastavnika osnovnih i srednjih škola. Nastavnici najviše preferiraju estetski i delatni (1), zatim sazajni i altruistički (2), utilitarni (3), hedonistički i aktivističko-revolucionarni životni stil (4), a najmanje orijentaciju ka moći i ugledu (5). Ispitivane su i razlike između nastavnika pojedinih demografskih i obrazovnih kategorija u preferiranju životnih stilova. Mada su utvrđene neke razlike u preferiranju altruističkog, delatnog i utilitarnog životnog stila između nastavnika pojedinih kategorija, nastavnička populacija je ipak jedinstvena profesionalna grupa.

Ključne reči: životni stil, nastavnik.

Mada se stavovi o značaju nastavnika za realizovanje nastavnog procesa razlikuju, tako da pojedini autori naglašavaju presudan značaj nastavnika za uspešnu nastavu, dok drugi minimiziraju njegov uticaj, ipak većina istraživača (*Bernard, H. W.* 1972) smatra da su svojstva nastavnika posebno uticajan faktor učenja u nastavi.

¹Rad je prilagođeni deo magistarske teze "Osobine ličnosti nastavnika i uspešnost u nastavi" odbranjene 1993. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu, pred komisijom: prof. dr Lidija Vučić, dr Ksenija Radoš, vanr. prof, dr Aleksa Brković, vanr. prof.

Kategorija osobine *ličnosti nastavnika* je široka, i obuhvata i intelektualna (intelektualne sposobnosti, kognitivni stil i dr.), i dinamičko/motivaciona svojstva (stavove, vrednosti, životne stilove, interesovanja...), kao i osobine ličnosti u užem značenju (dobar, ljubazan i druge). U ovom radu posebna pažnja je posvećena opštem načinu života kao bitnom svojstvu nastavnika koje pokreće, integriše i čini delatnim njegova druga svojstva.

Istraživanja su potvrdila da su nastavnici određenog nastavnog i kognitivnog stila uspešniji u radu sa učenicima jednog, a manje uspešni u radu sa učenicima drugog kognitivnog i nastavnog stila. S obzirom da nastavnici rade sa tim učenicima, i da uspeh u nastavi zavisi od kvaliteta kompletne interakcije učenik - nastavnik, to je povezanost, ne samo kognitivnog i nastavnog, već i opštih životnih stilova nastavnika i životnih stilova učenika, jedan od faktora te uspešnosti.

Vrednosne orijentacije i životni stilovi su složene dinamičke strukture koje pri formulisanju i funkcionisanju ličnosti imaju integrativnu ulogu. S obzirom da su određena pojmovna "vrednosne orijentacije" i "životni stil" još uvek predmet rasprava, u ovom radu pod vrednosnim orijentacijama podrazumevamo smernice, ciljeve i uverenja prema kojima čovek upravlja svoje akcije (ono što čovek preferira), a pod životnim stilovima ponašanja kojima se u životnim uslovima aktualizuju određene vrednosti (realizovana vrednosno merljiva ponašanja) određene opisom životnih stilova.

Snežana Joksimović (1992), diskutujući razlike u upotrebi pojmova vrednosti, vrednosne orijentacije i životni stil, naglašava da se vrednosti i vrednosne orijentacije ispituju posredno utvrđivanjem preferencije različitih životnih stilova kao operacionalizovanih izraza vrednosti.

Uvažavajući razlike u klasifikacijama životnih stilova koje koriste N. Havelka (1990), Snežana Joksimović (1992) i drugi, kao dovoljno obuhvatnu i korisnu za ispitivanje vrednosnih orijentacija nastavnika (ispitivanjem životnih stilova), izdvojili smo klasifikaciju životnih stilova korišćenu u dostupnim istraživanjima životnih stilova i učenika (Brković, A. 1991) i nastavnika (Cvetković, S. 1990). Ovi autori, uz neke terminološke razlike, izdvajaju osam životnih stilova: 1) estetski, 2) hedonistički, 3) utilitarni ili ekonomsko-utilitarni, 4) altruistički, 5) orijentaciju ka moći i ugledu, 6) sazajni, 7) delatni ili samoaktualizujući, 8) aktivističko-revolucionarni ili životni stil prometejskog aktivizma.

S obzirom na dinamičko i direktno dejstvo vrednosnih orijentacija i preferiranih i usvojenih životnih stilova, njihovo dejstvo u nastavi kao dinamičkoj interaktivnoj kategoriji sagledavano je i teorijski i empirijski, ali nedovoljno, posmatra li se njihov značaj u školskim aktivnostima (i u nastavi i van nastave).

Povezujući uspeh učenika sa vrednosnim orijentacijama koje su usvojili, A. Brković (1986, 1991) je utvrdio da učenici različite školske uspešnosti preferiraju više ili manje različite životne stilove. Za uspešne učenike najvažnije su delatna, sazajna i estetska orijentacija; za prosečne: estetska, delatna i sazajna; a za neuspešne učenike: estetska, utilitarna i delatna orijentacija. S druge strane, kod nastavnika je Snežana Cvetković (1990) utvrdila dominaciju ekonomski-utilitarne vrednosne orijentacije u njihovom vrednosnom sistemu.

Kod nas je zabeleženo više istraživanja vrednosti, vrednosnih orijentacija i životnih stilova učenika (Brković, A. 1886. i 1991, Havelka, N. i sar. 1990, Joksimović, S. 1992 i dr.), dok su, suprotno značaju nastavnika u nastavnom procesu izvedeni tek pokušaji empirijskog proučavanja njihovih vrednosnih orijentacija i životnih stilova (Cvetković, S. 1990).

Organizacija istraživanja

Nastavnikovo angažovanje jedan je od najvažnijih faktora uspešne realizacije nastavnog procesa. Stoga je i proučavanje opštijih vrednosnih orijentacija nastavnika operacionalizovanih ispitivanim životnim stilovima cilj istraživanja.

Kao problem istraživanja određen je odnos nastavnika prema različitim životnim stilovima i povezanost preferiranih i aktualizovanih načina ponašanja (životnih stilova) sa nekim obrazovnim (pedagoška pripremljenost, kategorija predmeta, uzrasni nivo učenika, staž u nastavi) i demografskim karakteristikama natavničke populacije (pol, starost, bračni i porodični status).

Ispitivane su sledeće varijable:

1. Životni stilovi nastavnika su ponašanja kojima se u životnim uslovima aktualizuju određene vrednosti (realizovana vrednosno merljiva ponašanja) određene opisom životnih stilova. U uzorak varijabli uključeno je osam životnih stilova (prikazanih u skladu sa izvorima i referentnim istraživanjima):

A. estetski (težnja ka lepoti i skladu),

B. hedonistički (usmerenost na neposredno zadovoljstvo),

V. utilitarni (interes za sticanje materijalnih dobara i obezbeđivanje porodice, interes za ličnu korist),

G. altruistički (usmerenost ka pomaganju drugima),

D. orijentacija ka moći i ugledu (težnja za sticanjem ugleda u društvu i moći nad drugim ljudima),

Đ. sazajni (usmerenost ka saznavanju istine),

E. delatni (smisao života se vidi u aktivnosti i stvaranju),

Ž. aktivističko-revolucionarni.

2. Obrazovne varijable:

- Pedagoška pripremljenost nastavnika za nastavu podrazumeva selekciju nastavnika prema kriterijumu da li su stekli psihološko-pedagoška znanja u toku svojih studija na matičnim fakultetima (profesori) ili nisu (neprofesori). Prvu kategoriju čine natavnici koji su diplomiranjem na fakultetu stekli zvanje profesora, a drugu nastavnici koji su po završetku studija stekli neprofesorska zvanja kao što su: *dipl. inž. elektrotehnike, dipl. ekonomista i sl.*

- Kategorija predmeta koji nastavnik predaje (podela je izvršena prema sadržaju predmeta):
 - humanističke discipline (književnost, sociologija, filozofija, filološke discipline...),
 - prirodne discipline (fizika, biologija, matematika...),
 - tehničke discipline (mehanika, računarstvo, informatika, elektronika...).
- Uzrasni nivo učenika sa kojima nastavnik radi:
 - nastavnik osnovne škole (radi sa učenicima od V do VIII razreda osnovne škole),
 - nastavnik srednje škole (radi sa učenicima od I do IV razreda srednje škole).
- Radni staž u nastavi predstavljen je brojem godina koje su nastavnici proveli izvodeći nastavu.

3. Demografske varijable:

- Pol nastavnika: nastavnice (žene) i nastavnici (muškarci).
- Bračni status nastavnika: - osobe koje su u braku (udate/oženjeni), - osobe koje nisu u braku (neudate/neoženjeni, razvedene osobe, udovice/udovci).
- Porodični status - broj dece koju nastavnik ima u svojoj porodici.
- Starost nastavnika.

S obzirom da nastavni proces svoju usmerenost ka razvoju znanja, bazičnih sposobnosti i osobina ličnosti učenika ostvaruje stalnom interakcijom nastavnik - učenik, to je pretpostavljeno aktiviranje i dominacija onih vrednosnih orijentacija / životnih stilova nastavnika koji su usmereni ka drugim osobama i podsticanju njihovog napretka i razvoja, tj. ostvarivanju postavljenih vaspitnih i obrazovnih ciljeva. Na osnovu ove opšte pretpostavke postavljene su posebne hipoteze:

1. Nastavnici najviše preferiraju altruistički životni stil, zatim estetski, pa sazajni, delatni, aktivističko - revolucionarni, hedonistički, utilitarni a najmanje životni stil orijentacije ka moći i ugledu.

2. Nastavnici koji su stekli psihološko-pedagoška znanja i pripremu za nastavničku profesiju u toku svojih studija (profesori) preferiraju altruistički životni stil, a neprofesori utilitarni životni stil; stepen preferencije ostalih životnih stilova se ne razlikuje.

3. Nastavnici koji predaju različite discipline razlikuju se u stepenu preferencije ispitivanih životnih stilova: nastavnici humanističkih disciplina preferiraju altruistički životni stil, nastavnici prirodnih disciplina sazajni životni stil, a nastavnici tehnike delatni životni stil; stepen preferencije ostalih životnih stilova se ne razlikuje.

4. Nastavnici koji rade sa učenicima osnovne škole od V do VIII razreda preferiraju delatni životni stil, a srednjoškolski nastavnici saznajni životni stil; stepen preferencije ostalih životnih stilova se ne razlikuje.

5. Nastavnici (i muškarci i žene) u nastavi su jedinstvena populacija bez obzira na polnu determinisanost i u istom stepenu preferiraju različite životne stilove.

6. Nastavnici različitog bračnog i porodičnog statusa preferiraju različite životne stilove. Nastavnici koji su u braku preferiraju utilitarni životni stil, a nastavnici koji nisu u braku hedonistički životni stil; stepen preferencije ostalih životnih stilova se ne razlikuje. Takođe, što nastavnik ima više dece u svojoj porodici, više preferira utilitarni životni stil; stepen preferencije ostalih životnih stilova se ne razlikuje.

7. Sa starošću nastavnika raste preferencija altruističkog, delatnog, utilitarnog i estetskog životnog stila, a opada preferencija aktivističko-revolucionarnog, hedonističkog i saznajnog životnog stila i orijentacije ka moći i ugledu.

8. Radni staž u nastavi povezan je sa ispitivanim životnim stilovima: što duže rade u nastavi, nastavnici sve više preferiraju altruistički kao i delatni, utilitarni i estetski, životni stil, a sve manje aktivističko-revolucionarni, hedonistički, saznajni životni stil i orijentaciju ka moći i ugledu.

Primenjene su sledeće tehnike prikupljanja podataka:

1. Skala životnih stilova (SŽS) meri osam životnih stilova: estetski (A), hedonistički (B), utilitarni (V), altruistički (G), orijentaciju ka moći i ugledu (D), saznajni (Đ), delatni (E) i aktivističko-revolucionarni (Ž). Za potrebe ovog istraživanja preuzete su formulacije koje su, a na osnovu originalne skale vrednosnih orijentacija Rota i Havelke, korišćene u istraživanju A. Brkovića (1986, 1991). Numeričke vrednosti za ove varijable dobijene su na skali procene. Životne orijentacije se procenjuju na petostepenoj skali od "*veoma volim takav način života*" do "*uopšte ne volim takav način života*". Na kraju skale ispitanici procenjuju:

- a) koja od osam orijentacija najviše odgovara njihovom sadašnjem načinu života,
- b) koji od navedenih načina života najviše vole,
- c) koji od navedenih načina života najmanje vole.

Pouzdanost skale je 0,65.

2. Upitnik o nastavniku - Upitnik za ovo istraživanje preuzet je iz istraživanja *Radna motivacija i samoprocena uspešnosti nastavnika srednjih škola* (Petrović, Đ. 1992); namenjen je prikupljanju podataka o nekim socio-demografskim kategorijama bitnim za nastavničku profesiju i podataka o pripremljenosti za profesiju.

Tehnike obrade podataka - obrada podataka izvršena je korišćenjem programa MICROSTAT kojim je obezbeđena deskriptivna statistička analiza (M, SD, f), korelaciona statistička analiza (r) i analiza varijanse (ANOVA - jednosmerna analiza varijanse).

Uzorak sačinjava 140 nastavnika iz Čačka, Užica i Gornjeg Milanovca:

- 100 profesora i 40 neprofesora,
- 53 nastavnika humanističkih, 51 prirodnih i 36 tehničkih disciplina,
- 70 nastavnika osnovnih i 70 nastavnika srednjih škola,
- 48 nastavnika (muškaraca) i 92 nastavnice (žene),
- 33 nastavnika koji nisu u braku i 107 nastavnika koji su u braku,
- 31 nastavnik bez dece, 23 nastavnika sa jednim i 86 sa dvoje i više dece.

Ispitivanje je obavljeno školske 1991/1992. godine.

Rezultati istraživanja i diskusija

Ispitivan je stepen preferencije (vrednovanja) pojedinih životnih stilova i utvrđeno da nastavnici: (1) najviše preferiraju estetski (A) i delatni (E) životni stil, (2) zatim sazajni (Đ) i altruistički (G), nakon toga (3) utilitarni u kome je izražena utilitarno-porodična usmerenost (V), pa (4) hedonistički (B) i aktivističko-revolucionarni (Ž), te (5) životni stil orijentacije ka moći i ugledu koji nastavnici preferiraju u daleko manjem stepenu nego ostale stilove (tabela 1).

Tabela 1: Vrednovanje životnih stilova nastavnika

životni stil	Ra	M	DM	Rb
A - estetski	1	4,44	0,04	1 - 2
E - delatni	2	4,40		1 - 2
Đ - sazajni	3	4,04	0,36**	3 - 4
G - altruistički	4	3,96	0,08	3 - 4
V - utilitarni	5	3,61	0,35**	5
B - hedonistički	6	3,18	0,43**	6 - 7
Ž - aktivističko - revolucionarni	7	3,11	0,07	6 - 7
D - orijentacija ka moći i ugledu	8	2,51	0,60**	8
N = 140 ** p<0,01 Ra - redosled preferencija ž.s. Rb - rang prema kriterijumima stat. značajnosti				

Ovakav redosled preferiranja životnih stilova gde su dominantni estetski (A) i delatni (E), pa saznanjani (Đ) i altruistički (G) životni stil, ukazuje da su vrednosti nastavnika (o kojima zaključujemo ispitivanjem preferiranja životnih stilova) u skladu sa deklariranim ciljevima vaspitanja i obrazovanja usmerenih ka sticanju znanja, razvoju učenika kao skladne i svestrane ličnosti sposobne za jačanje sopstvene individualnosti i za adekvatne socijalne odnose; istovremeno, pretpostavlja se i modifikujuće dejstvo ciljeva vaspitanja i obrazovanja na vrednosti nastavnika.

Uvažavajući podelu životnih stilova na one koji govore o odnosu pojedinca prema sebi i drugima (hedonistički, utilitarni, altruistički i aktivističko-revolucionarni) i one životne stilove koji uključuju druge sadržaje i interesovanja (Joksimović, S. 1992), rezultati pokazuju da nastavnici više preferiraju životne stilove određene sadržajima i interesovanjima kakve su estetska vrednosna orijentacija, delatna i saznanjna, a manje (osim altruističke) one vrednosne orijentacije određene odnosom prema sebi i drugima, što je različito od opšteg mišljenja o tome kakav bi trebalo da bude vrednosni sistem nastavnika (da nastavnik treba da bude orijentisan ka pomaganju drugima i da dobrobit drugih postavi kao najvažniji cilj). Pri tome, predloženu podelu životnih stilova koristimo prihvatajući ograničenje da je takvom klasifikacijom zanemareno da sve vrednosne orijentacije, ipak, možemo razvrstati prema kriterijumu odnosa prema sebi i drugima, čime bi i saznanjni, estetski, delatni životni stil bili određeni prema usmerenosti ka drugima ili ka sebi.

Ispitani nastavnici su imali zadatak da među ponuđenim životnim stilovima izaberu životni stil koji im se najviše dopada (*poželjan*), životni stil koji im se najmanje dopada (*odbačen*) i životni stil kojim aktuelno žive (*aktuelni*), što je prikazano u tabeli 2.

Tabela 2: Izbor životnih stilova

ž s	poželjan žs				odbačen žs				aktuelni žs			
	f	%	R		f	%	R		f	%	R	
A	60	42,86	2 ^a	1 ^b	0	0,00	7	8	18	12,86	7	4
B	12	8,57	6	5	20	14,29	3	3	40	28,57	6	1
V	10	7,14	7	6	9	6,43	2	4	33	23,57	1	2
G	13	9,29	1	3-4	2	1,43	8	6-7	16	11,43	5	5
D	0	0,00	8	8	75	53,57	1	1	0	0,00	8	8
Đ	13	9,29	3	3-4	4	2,86	6	5	7	5,00	3	6
E	26	18,57	4	2	2	1,43	5	6-7	23	16,43	2	3
Ž	6	4,29	5	7	28	20,00	4	2	3	2,14	4	7
a) rang prema hipotezi 1				b) rang dobijen u istraživanju								

Dok su tradicionalno, vekovima, učitelji i nastavnici imali visok ugled i značaj u društvu, dotle savremena istraživanja socijalnog statusa nastavnika i njihovog zadovoljstva sopstvenim statusom i ulogom (Kocić, Lj. 1989) ukazuju da nastavnici njime nisu zadovoljni, što je u skladu i sa njihovim vrednosnim orijentacijama dobijenim u ovom istraživanju: nastavnici najmanje preferiraju, čak odbacuju iz repertoara mogućih načina organizacije sopstvenog života orijentaciju ka moći i ugledu.

Dobijeni redosledi poželjnog, odbačenog i aktuelnog životnog stila ukazuju i na vrednosne orijentacije nastavnika, ali i na opšti način života koji su, u skladu sa mogućnostima, uspeli da realizuju.

Snežana Cvetković (1990) ispitivala je vrednosne orijentacije nastavnika osnovnih škola koristeći gotovo istovetnu skalu životnih stilova koja je korišćena i u ovom istraživanju (tabela 3).

Tabela 3: Vrednosne orijentacije nastavnika

stil živ.	s t i l ž i v o t a											
	koji najviše vole				koji najmanje vole				kojim žive			
	D.	P. *	S.	C. **	D.	P.	S.	C.	D.	P.	S.	C.
	R	%	R	%	R	%	R	%	R	%	R	%
A	1	42,9	3	16,8	8	0,0	7	2,1	4	12,9	6	3,6
B	5	8,6	2	19,4	3	14,3	3	18,6	1	28,6	2	17,1
V	6	7,1	1	32,9	4	6,4	6	2,8	2	23,6	1	50,7
G	3-4	9,3	6	6,5	6-7	1,4	4	5,5	5	14,4	5	6,4
D	8	0,0	8	0,0	1	53,6	1	43,4	8	0,0	7	2,9
Đ	3-4	9,3	5	7,1	5	2,9	5	4,1	6	5,0	8	0,7
E	2	18,6	4	14,2	6-7	1,4	8	0,5	3	16,4	3	12,1
Ž	7	4,3	4	3,2	2	20,0	2	22,8	7	2,1	4	6,4
N	140		155		140		145		140		140	
Životni stilovi: A-estetski, B-hedonistički, V-utilitarni (ekonomsko-utilitarni po S. C.), G-altruistički, D-orijentacija ka moći i ugledu, Đ-saznajni, E-delatni (samoaktualizujući po S. C.), Ž-aktivističko-revolucionarni (prometejski aktivizam po S. C.)												
* ovo istraživanje; ** istraživanje Snežane Cvetković												

Rezultati se delimično razlikuju: dok nastavnici koje smo mi ispitivali najpoželjnijim smatraju estetski životni stil, prema Snežani Cvetković, nastavnici osnovnih škola najpoželjnijim smatraju ekonomsko-utilitarni životni stil; oba istraživanja saglasna su u pogledu životnog stila koji nastavnici najpre odbacuju - naime oni najmanje vole životni stil orijentacije ka moći i ugledu; što se tiče životnog stila kojim aktuelno žive, najviše nastavnika iz našeg istraživanja živi hedonističkim, a prema Snežani Cvetković ekonomsko-utilitarnim životnim

stilom. Različiti rezultati ovih istraživanja, s obzirom da su vremenski distancirana, možda ukazuju da je, usled makroekonomskih promena u društvu, došlo i do promena u vrednosnom sistemu nastavnika.

Istovremeno, učenici osnovnih i srednjih škola (Brković, A. 1991) odn. osnovnih škola (Joksimović, S. 1992) imaju svoju hijerarhiju preferencija životnih stilova (tabela 4).

Tabela 4: Vrednovanje životnih stilova nastavnika i učenika

	stepen preferencije životnih stilova - R			
	istr. 1	istraživanje 2		istr. 3
	nastavnik	u č e n i c i		
		osn šk.	sr. šk.	
A	1 - 2	1	2	nije isp.
B	6 - 7	7	6	2
V	5	2	7	1
G	3 - 4	5	4	3
D	8	8	8	nije isp.
Đ	3 - 4	3 - 4	3	nije isp.
E	1 - 2	3 - 4	1	nije isp.
Ž	6 - 7	6	5	4

Životni stilovi A - Ž (v. tab. 3)
 Istraživanje: 1. ovaj rad, 2. Brković, A. (1991),
 3. Joksimović, S. (1992)

Upoređujući preferencije svih ispitivanih životnih stilova nastavnika koje su dobijene ovim istraživanjem i preferencije životnih stilova učenika (Brković, A. 1991), možemo zaključiti da je hijerarhija preferencija životnih stilova nastavnika i učenika slična, posebno preferencije životnih stilova nastavnika i učenika srednje škole. Istovremeno, upoređujući samo vrednosne orijentacije nastavnika merene preferencijom životnih stilova koji govore o odnosu prema sebi i drugima (ovo istraživanje) i odgovarajućih životnih stilova učenika (navedeno istraživanje Snežane Joksimović), možemo zaključiti da postoji razlika između nastavnika i učenika: dok su učenici više usmereni ka individualnoj sferi i ličnoj dobiti (utilitarni i hedonistički životni stilovi), dotle su nastavnici usmereniji ka altruističkom životnom stilu, a nakon toga utilitarnom, hedonističkom i aktivističko-revolucionarnom.

Kako su, međutim, ova poređenja izvedena na nezavisnim uzorcima, to povezanost životnih stilova nastavnika i učenika koncipiranih kao u ovom radu i njihov interaktivni uticaj na uspeh u nastavi možemo postaviti samo kao mogući problem i temu za dalja istraživanja.

Profesori i neprofesori se razlikuju u stepenu vrednovanja altruističkog životnog stila (G) koji više vrednuju profesori nego neprofesori, dok razlika u vrednovanju ostalih ispitivanih životnih stilova nema (tabela 5).

Tabela 5: Pedagoška pripremljenost za nastavu i vrednovanje životnih stilova

ž s	pedagoška priprema				DM	F
	profesori		neprofesori			
	R	M	R	M		
A	1	4,47	2	4,35	0,12	1,01
B	6	3,14	6	3,30	0,16	0,51
V	5	3,71	5	3,38	0,33	2,31
G	3	4,09	4	3,65	0,44	8,36**
D	8	2,55	8	2,40	0,15	0,37
Đ	4	4,03	3	4,07	0,04	0,08
E	2	4,40	1	4,45	0,05	0,18
Ž	7	3,12	7	3,07	0,05	0,04
	N = 100		N = 40		** p < 0,01	

Moguće objašnjenje ove razlike nalazi se u razlici između profesora i neprofesora već kod samog izbora fakulteta: dok su se profesori još na početku ili u toku studija opredelili za nastavnički poziv, dotle neprofesori postaju nastavnici uglavnom iz, slučajnih razloga, tako da pretpostavka o međusobno različitoj motivaciji za rad u nastavi pre uključivanja u radnu situaciju predstavlja jedno objašnjenje. S druge strane, odsustvo razlika u preferiranju ostalih životnih stilova može se sagledati u kontekstu snažnog socijalizirajućeg uticaja nastave na nastavnike, a kome su izloženi svi, bez obzira da li su profesori ili neprofesori.

Razlike između nastavnika različitih disciplina u stepenu vrednovanja životnih stilova nisu utvrđene (tabela 6).

Tabela 6: Kategorija predmeta i vrednovanje životnih stilova

ž s	kategorija predmeta						F
	humane		prirodne		tehnika		
	R	M	R	M	R	M	
A	1	4,51	1	4,51	2	4,22	2,79
B	7	2,94	6	3,25	6	3,45	2,06
V	5	3,47	5	3,55	4	3,92	1,65
G	3	4,02	4	3,96	5	3,89	0,26
D	8	2,25	8	2,75	8	2,56	1,96
Đ	4	3,93	3	4,20	3	4,00	1,32
E	2	4,43	2	4,41	1	4,39	0,06
Ž	6	3,13	7	3,08	7	3,11	0,03
	N = 53		N = 51		N = 36		

Dakle, nastavnici različitih disciplina su jedinstvena populacija u pogledu vrednovanja životnih stilova, s obzirom da su veće razlike između nastavnika koji predaju istu kategoriju nastavnih disciplina međusobno, nego između nastavnika koji predaju nastavne discipline različitih kategorija.

S obzirom da su kategorije predmeta izdvojene prema osnovnom sadržaju nastavnih predmeta, a svaki nastavni predmet, ipak ima humanističku osnovu u širem značenju jer je zasnovan na učenju i poučavanju kao komponentama nastavne interakcije (humane interakcije), to je preplavlivanje svih nastavnih disciplina humanističkim elementima prisutno i neizostavno, a time utiče i na umanjivanje eventualnih psiholoških razlika između nastavnika različitih disciplina (Roberts, T. B. 1975).

Razlike između nastavnika koji predaju u osnovnoj školi i nastavnika koji predaju u srednjoj školi u pogledu stepena vrednovanja pojedinih životnih stilova nisu utvrđene (tabela 7).

Tabela 7: Uzrasni nivo učenika i vrednovanje životnih stilova nastavnika

ž s	škola				DM	F
	osnovna		srednja			
	R	M	R	M		
A	1	4,56	2	4,31	0,25	5,24
B	6	3,23	7	3,14	0,07	0,18
V	5	3,57	5	3,66	0,09	0,18
G	3	4,10	4	3,83	0,27	3,78
D	8	2,43	8	2,59	0,84	0,51
Đ	4	4,07	3	4,01	0,06	0,15
E	2	4,44	1	4,39	0,05	0,29
Ž	7	2,99	6	3,23	0,24	1,55
	N = 70		N = 70			

Osnovnoškolski i srednjoškolski nastavnici su jedinstvena populacija u pogledu vrednovanja životnih stilova jer su manje razlike između njih, nego između osnovnoškolskih nastavnika međusobno i srednjoškolskih nastavnika međusobno.

Neki autori (*Gamage, P. 1971; Petrović, D. 1992*) ukazuju da profesija nastavnika nije jedinstvena kategorija s obzirom na mesto na kome rade jer se razlikuju nastavnici koji rade sa učenicima osnovnoškolskog uzrasta, nastavnici koji rade sa učenicima srednjoškolskog uzrasta, univerzitetski nastavnici i drugi. Međutim, rezultate ovog rada potvrđuje stav Gemidža, proistekao iz empirijskih studija a izrečen u već navedenom delu, da, bez obzira na uslove rada u nastavi i istorijsku epohu, nastavnička profesija ima jedinstvene elemente, te je opravdano s obzirom na psihološke karakteristike, nastavnike proučavati kao jedinstvenu populaciju. Delovanje škole različitog tipa (osnovna, srednja) ipak postoji jer su različiti vaspitno-obrazovni ciljevi u uzrasno različitim školama, te i zahtevi od nastavnika, kao i kvalitet i tip interakcije nastavnik - učenik, što sve može povratno da utiče na nastavnikove personalne karakteristike, ali i kriterijume i merila uspešnosti u nastavi.

Nastavnice (ž) i nastavnici (m) razlikuju se u preferiranju delatnog životnog stila (E) koji više preferiraju žene nego muškarci koji rade u nastavi (tabela 8). Statistički značajne razlike između nastavnica i nastavnika u stepenu preferiranja ostalih životnih stilova nisu utvrđene.

Tabela 8: Pol nastavnika i vrednovanje životnih stilova

ž s	pol				DM	F
	muškarci		žane			
	R	M	R	M		
A	1	4,40	2	4,46	0,06	0,28
B	6	3,25	7	3,06	0,19	0,78
V	5	3,85	5	3,49	0,36	3,04
G	4	3,90	4	4,00	0,10	0,49
D	8	2,48	8	2,52	0,04	0,03
Đ	3	3,98	3	4,08	0,10	0,39
E	2	4,27	1	4,49	0,22	3,95**
Ž	7	3,17	6	3,08	0,09	0,19
	N = 48		N = 92		** p < 0,01	

Jedina razlika između nastavnica i nastavnika je u stepenu preferiranja delatnog, tj. samoaktualizujućeg životnog stila koji žene vrednuju više, dok se stepen preferiranja ostalih sedam ispitivanih životnih stilova nastavnica i nastavnika ne razlikuje, te možemo prihvatiti da vrednovanje životnih stilova uglavnom nije povezano sa polom.

Ako u stepenu vrednovanja životnih stilova ne postoje polne razlike, verovatno je da su, već samim izborom nastavničke profesije (što nismo ispitivali) nastavnice i nastavnici ujednačeni. Takođe, i žene i muškarci u nastavi su izloženi istim ili sličnim uticajima školskih i nastavnih situacija koje, dakle, same

po sebi mogu da budu ujednačavajući faktor motivacije za različite aspekte nastavnog rada.

Nastavnici koji su u braku u većem stepenu preferiraju/vrednuju utilitarni životni stil (V), nego nastavnici koji nisu u braku; u stepenu preferencije ostalih ispitivanih životnih stilova nema razlike (tabela 9).

Tabela 9: Bračni status nastavnika i vrednovanje životnih stilova

ž s	bračni status				DM	F
	van braka		u braku			
	R	M	R	M		
A	1	4,45	2	4,43	0,02	0,04
B	5	3,39	6-7	3,12	0,27	1,32
V	6	3,12	5	3,37	0,25	7,86**
G	3	4,06	4	3,94	0,12	0,57
D	8	2,27	8	2,58	0,31	1,39
Đ	4	3,97	3	4,07	0,10	0,30
E	2	4,30	1	4,45	0,15	1,38
Ž	7	3,06	6-7	3,12	0,06	0,07
	N = 33		N = 107		** p < 0,01	

Po preferiranju životnih stilova se uglavnom ne razlikuju, osim po nivou vrednovanja utilitarnog životnog stila, (gde je izražena usmerenost ka obezbeđivanju porodice), koji više vrednuju nastavnici koji su u braku, jer brak, donekle, podrazumeva tradicionalnu orijentaciju u koju je ugrađena težnja za sticanjem i obezbeđivanjem.

Nisu utvrđene ni razlike između nastavnika različitog porodičnog statusa u stepenu preferiranja / vrednovanja različitih životnih stilova (tabela 10).

Tabela 10: Porodični status nastavnika (broj dece) i vrednovanje životnih stilova

ž s	broj dece						F
	nijedno		jedno		dva i više		
	R	M	R	M	R	M	
A	2	4,32	1	4,57	1	4,44	0,97
B	5	3,26	6	3,17	6	3,16	0,07
V	7	3,19	5	3,78	5	3,72	2,59
G	4	3,97	4	4,04	4	3,94	0,13
D	8	2,29	8	2,26	8	2,65	1,37
Đ	3	4,00	3	4,17	3	4,02	0,32
E	1	4,35	2	4,43	2	4,43	0,18
Ž	6	3,23	7	3,00	7	3,09	0,27
	N = 31		N = 23		N = 36		

Dakle, nastavnici različitog porodičnog statusa (različitog broja dece) su jedinstvena populacija i manje su razlike između nastavnika različitog porodičnog statusa međusobno, nego između nastavnika istog porodičnog statusa međusobno.

Utvrđena je povezanost između starosti nastavnika i preferiranja utilitarnog (V) i altruističkog (G) životnog stila i to takva da što su nastavnici stariji, sve više vrednuju ova dva stila; povezanost starosti nastavnika sa estetskim, hedonističkim, sazajnim, delatnim, aktivističko-revolucionarnim i životnim stilom orijentacije ka moći i ugledu nije utvrđena (tabela 11)

Tabela 11: Starost i radni staž u nastavi i vrednovanje životnih stilova (linearna korelacija)

ž s	starost	rad. staž u nastavi
A	0,11	0,14
B	-0,07	-0,08
V	0,21*	0,20*
G	0,26**	0,24**
D	0,07	0,12
Đ	0,08	0,08
E	-0,05	0,02
Ž	0,06	0,07
N = 140 ** p < 0,01 * p < 0,05		

Utvrđena je povezanost između dužine radnog staža nastavnika u nastavi i vrednovanja altruističkog (G) i utilitarnog, tj. utilitarno-porodičnog (V) životnog stila, takva da što duže rade u nastavi, nastavnici ove životne stilove više vrednuju, dok povezanost sa ostalim ispitivanim životnim stilovima nije utvrđena (tabela 11).

Već klasična Rajansova studija (*Ryans, D. G. 1970*) potvrđuje povezanost dužine rada u nastavi i nekih svojstava nastavnika. Rajans je analizirao odnos dužine radnog iskustva u nastavi i bazičnih faktora - dimenzija nastavnikove ličnosti koje je izdvojio; potvrdio je da nastavnici sa većim nastavnim iskustvom imaju izraženiji pozitivni pol dimenzije Y₀ (odgovornost, poslovnost i sistematičnost nasuprot izbegavanju odgovornosti, neplanskom ponašanju i nemarnosti), tj. sa dužinom radnog iskustva u nastavi povećavaju se odgovornost, poslovnost i sistematičnost. Sa dužim radnim iskustvom Rajans povezuje i jačanje tradicionalne pedagoške orijentacije nastavnika; u skladu sa

ovim su i naši rezultati o sve snažnijem preferiranju altruističkog životnog stila sa godinama nastavnika, kao i sa godinama nastavnikovog rada u nastavi.

Istovremeno i sve više vrednovanje altruističkog životnog stila, a zatim i utilitarnog (ne i ostalih), ukazuje na mogući socijalizirajući uticaj nastave (i svih socijalnih očekivanja od nastave determinisanih situacionim aspektima) na nastavnike: socijalni kontakti i težnja za obogaćivanjem života učenika i pomaganje učenicima u razvoju, kao i ostvarivanje onog nivoa postignuća učenika koji bi obezbedio njihovo napredovanje, utiče na jačanje pedagoške orijentacije nastavnika i doživljaj lične dobiti.

Zaključak

Dobijeni rezultati su potvrdili da nastavnici najviše preferiraju estetski i delatni životni stil (1), zatim saznanji i altruistički (2), utilitarni (3), hedonistički i aktivističko-revolucionarni (4), te životni stil orijentacije ka moći i ugledu.

Pojedine kategorije nastavnika imaju različite vrednosne orijentacije merene stepenom preferiranja životnih stilova:

- profesori više nego neprofesori preferiraju altruistički životni stil, dok se u stepenu preferiranja drugih životnih stilova ne razlikuju;

- vrednosne orijentacije nastavnica (ž) i nastavnika (m) su slične, izuzev preferiranja delatnog životnog stila koji više preferiraju nastavnice (ž);

- nastavnici koji su u braku više preferiraju utilitarni životni stil (u čijem je opisu izražen porodični utilitarizam), nego nastavnici koji nisu u braku.

Istovremeno, nastavnici koji predaju različite discipline međusobno, zatim nastavnici osnovnih i srednjih škola međusobno, te nastavnici različitog porodičnog statusa imaju slične vrednosne orijentacije jer međusobno različite kategorije u istom stepenu preferiraju iste životne stilove.

Sa starošću nastavnika i dužinom rada u nastavi povećava se stepen preferiranja altruističkog kao i utilitarnog životnog stila.

* * *

Dakle, nastavnici su, uglavnom, jedinstvena populacija - utvrđene su samo neke razlike u vrednostima nastavnika pojedinih kategorija.

Reference

- Brković, A. (1991): *Promene ličnosti učenika pod uticajem nastave*, Tehnički fakultet, Čačak
- Cvetković, S. (1990): Vrednosne orijentacije nastavnika osnovne škole, *Inovacije u nastavi* 4/90, str. 223-230.
- Gammage, P. (1971): *Teacher and pupil - Some Socio-Psychological Aspects*, Students Library of Education, Routledge & Kegan Paul, London
- Joksimović, S. (1992): Odnos učenika prema pojedinim načinima života kao pokazatelj njihovih vrednosnih orijentacija, *Psihologija* br. 1-2/92, str. 7-23.
- Kocić, Lj. (1989): Kako nastavnici ocenjuju društveni status svoje profesije i koliko su njime zadovoljni, *Nastava i vaspitanje* br. 4/89, str. 346-357.
- Petrović, D. (1992): Radna motivacija i samoprocena uspešnosti nastavnika srednjih škola, *Psihologija* br. 1-2/92, str. 145-160
- Roberts, T.B. (1975): *Four psychologies applied to education*, Schenkman Publishing Company, Halsted Press Division, John Wiley and Sons, New York, London, Sydney
- Ryans, D.G. (1970): *Characteristics of teachers*, American Council on Education, Washington D.C.
- Havelka, N. i sar. (1990): *Efekti osnovnog školovanja*, Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Beograd

TEACHERS' LIFE STYLES

Dragana Petrović-Bjekić

The way of living in general, is one of the most important qualities of teachers. The life styles of 140 teachers of primary and secondary schools have been studied. Teachers like most the esthetic and working life styles, then the cognitive and altruistic, thereafter the utilitarian, then come the hedonistic and activating - revolutionary life styles, but least of all they like the orientation towards power and respect. The differences among the teachers of certain demographic and educational categories in preferring life styles have also been studied. Although some differences in preferring altruistic, working and utilitarian life styles among the teachers of certain categories are determined, the teaching population is after all a unique professional group.

Key words: life style, teacher.

ОБРАЗ ЖИЗНИ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ

Драгана Петрович Бекич

Образ жизни в общем является одной из самых важных особенностей преподавателя. Образ жизни преподавателей исследован на примерах 140 преподавателей восьмилетних и средних школ. Преподаватели больше всего предпочитают эстетический и трудовой (1), затем познавательный и альтруистский (2), затем утилитарный (3), гедонистический и активистско-революционный (4) образы жизни, а меньше всего склонность к мощи и авторитету. Особое внимание уделяется исследованию разницы между преподавателями различных демографических и образовательных категорий в предпочтении образа жизни. Хотя обнаружена разница в предпочтении альтруистского, трудового и утилитарного образов жизни между преподавателями отдельных категорий, всё-таки преподавательская популяция представляет собой целостную профессиональную группу.

Ключевые слова: образ жизни, преподаватель.